

Політична наука Німеччини: основні етапи формування

Лариса Бойко-Бойчук,

кандидат політичних наук,

науковий співробітник

Інституту політичних і етнонаціональних досліджень

ім. І. Кураса НАН України

У статті висвітлюються логіка й основні етапи формування системи політичної науки у Німеччині. Аналізуються, зокрема, довоєнна фаза її розвитку, повоєнне її „перезаснування”, процеси сучасної фрагментації та внутрішньої диференціації.

Джерела і передумови формування політичної науки у Німеччині

Вивчення історії своєї науки німецькі політологи починають з часів виникнення засад політичного вчення у середньовічних університетах (XIII — XV століття) [7]. Фах „політика” демонструє довгу традицію у старих німецьких університетах, де він іменувався поняттями: вчення про державу і врядування (Staats- und Verwaltungslehre), а з XVIII століття – поліційна наука (Polizeiwissenschaft) і камералістика (Kameralwissenschaft) [9, с. 3]. У цей же період виникають колоніальна наука (Kolonialwissenschaft), наука про іноземне (Auslandswissenschaft) і геополітика.

Поліційна наука (Polizeiwissenschaft), назву якої можна перекласти як наука про суспільний лад, була з приблизно першої третини XVIII і до середини XIX століття вченням про внутрішній порядок спільноти людей; певним об’єднаним поняттям, яке охоплювало такі предмети, як нинішні державне право, вчення про врядування тощо, в яких вона з часом розчинилася [23].

Під камеральною наукою (Kameralwissenschaft) або камералістикою розуміли у XVIII і XIX століттях науку, яка сприяла парламентарям в отриманні необхідних знань для їх діяльності в управлінні. Перші кафедри камералістики і науки про суспільний лад було створено 1727 року у Хаалі і Франкфурті. Камералістика розпалась на дві частини. До першої належала економіка, що об’єднувала не тільки загальні правила домашнього господарства, але й вчення про державну економіку (торгівлю, промисловість) і сільське господарство. До другої – вчення про врядування

державою, де одна частина – поліція – описувала правила підвищення народного добробуту, а друга опікувалася сферою, яка відповідає сьогodнішній науці про фінанси [22].

У зв'язку з появою у Німеччини в другій половині XIX століття колоній і потребою рекрутування претендентів для консульських та іноземних служб необхідною стала освіта чиновників колоній, а тому надавалось особливе значення колоніальній науці (Kolonialwissenschaft) і науці про іноземне (Auslandswissenschaft) [9, с. 25].

Прикладом колоніально- і торгівельнополітично мотивованої освіти було заснування того часу (1908 р.) м. Гамбургом і Берлінською службою у справах імперських колоній Гамбурзького колоніального інституту (Hamburgische Kolonialinstitut) як професійного навчального центру [9, с. 24]. Поряд з ним 1914 року постав Інститут світової економіки і морського сполучення (Institut fuer Weltwirtschaft und Seeverkehr) при університеті Кілля, що видавав журнал „Архів світової економіки” (Weltwirtschaftliches Archiv), як дослідницька установа з наукових розвідок і сприяння світовим економічним відносинам [9, с. 24].

Потреба вивчення інших культур спричинила виникнення наприкінці XIX — на початку XX століття у Пруссії чималої кількості наукових інститутів з вивчення іноземних країн, зокрема: при університеті Брецлау Східноєвропейський інститут (Osteuropa-Institut); Інститут східнонімецької економіки (Institut fuer ostdeutsche Wirtschaft) в університеті Кьонінгсберг; Північний інститут (Nordische Institute) в університеті Грайфсваль; Угорський інститут (Ungarische Institute) і Америка-інститут (Amerika-Institut) Берлінського університету; Німецько-Південноамериканський інститут (Deutsch-Suedamerikanische Institut) в Аахені і Німецький закордонний інститут (Deutsche Ausland-Institut) у Штутгарді тощо.

1924 року почав діяти створений юристом Р. Шмідтом (Richard Schmidt) Інститут політичного країнознавства (Institut fuer politische Auslandskunde) в університеті Ляйпціга, згодом реорганізований на Інститут політики, іноземного публічного права і народного права (Institut fuer Politik, auslaendisches oeffentliches Recht und Voelkerrecht). Той же Р. Шмідт спільно з А. Грабовським ще 1907 року заснували перший німецький політологічний журнал — „Журнал політики” (Zeitschrift fuer Politik) [9, с. 39 - 40].

У цей же період (кінець XIX століття) – зароджується і швидко поширюється в усюму світі Рух за мир (Friedensbewegung). На території німецької імперії вже 1892 року А. Г. Фрід (Alfred Hermann Fried) за підтримкою Б. фон Суттнерс (Berta von Suttners) заснував Німецьке товариство за мир (Deutsche Friedensgesellschaft), яке видавало з 1899 року журнал „Варта миру. Журнал для міжнародного взаєморозуміння і міждержавних організацій” [9, с. 28].

Варто згадати, що наприкінці XIX – на початку XX століття виходять

праці „батька-засновника” німецької геополітики Ф. Ратцеля, зокрема, „Політична географія” (1897 р.), в якій закладаються основи майбутньої геополітики і формулюється широко відома концепція „життєвого простору” (Lebensraum) держави [2, с. 12 - 13].

Помітний науковий внесок до оформлення фахового простору зробив М. Вебер (1864 – 1920 рр.), який акцентував на важливості усвідомлення відповідальності осіб, діяльність яких пов’язана з політикою. Розвинуті на цьому ґрунті роздуми були оприлюднені після Першої світової війни у його доповіді „Політика як професія” (Politik als Beruf) [1].

Заснування і довоєнна фаза розвитку політичної науки

Основні ідеї веберівського заклику були у подальшому розвинуті соціал-ліберальним політиком Ф. Науманом (Friedrich Naumann) (1860 – 1919 рр.) і вилилися у його претензію створення навчального закладу для ліберальної еліти. Переконали, що політика може „вивчатися і викладатися”, Ф. Науман пропагував ідею „вільної німецької вищої школи політики” (freien deutschen Hochschule fuer Politik), яка втілилася у створеній ним 1918 року громадській школі (Staatsbuergerschule). Вже після смерті вченого 1920 року було відкрито Німецьку вищу школу політики (Deutsche Hochschule fur Politik /DHfP/) у Берліні – своєрідну „політичну народну вищу школу” (politischer Volkshochschule) з функцією громадської освіти [9, с. 38 - 39]. До створеної 24 жовтня 1920 року позауніверситетської приватної школи та зареєстрованого об’єднання крім Ф. Наумана і М. Вебера були причетні історик Ф. Майнеке (Friedrich Meinecke), правник В. Сімонс (Walter Simons) – колишній імперський міністр закордонних справ, теоретик суспільних наук Г. Боймер (Gertrud Baumer), а також Е. Йокх (Ernst Jaekch), Т. Хойс (Theodor Heuss) і Р. Бош (Robert Bosch) [25, с. 100].

Мотив ввести якісно новий для Німеччини навчальний заклад „Політика як наука” після війни і сприяти національному відродженню та новій німецькій величчю проходив через всі промови представників вищої школи на святковому відкритті. Так, Е. Йокх (1875 – 1959 рр.) згадав про Паризьку вільну школу політичних наук (Ecole Libre des Science Politiques), яка після поразки Франції 1871 року чимало зробила для поліпшення освіти політичної еліти країн [9, с. 41 - 42]. Відкриття вищої школи відбулося в присутності вищих посадових осіб держави – рейхспрезидента Ф. Еберта, міністрів і представників республіканськи налаштованих партій і організацій. Перші 120 студентів у формі вечірніх занять вивчали: 1) загальну політику, політичну історію і політичну соціологію, 2) зовнішню політику і країнознавство, 3) внутрішню політику, у тому числі й політику в галузі культурного будівництва і журналістики; 4) правові засади політики; 5) економічні засади політики [25, с. 105]. З часом влаштовувалися семінари: соціально-політичний семінар (1925 р.), молодіжний семінар (1926 р., з 1929 року семінар з державознавства), семінар народної освіти (1926 р.), геополітичний семінар (1925 р.), євразійський семінар (1930 р.),

семинар з основних рис німецької нації (1930 р., пізніше етнополітичний семінар) [9, с. 44].

У середині 1920-х років вже видавалися перші державно визнані дипломи про освіту, у співпраці з урядом проводились річні курси для аташе зовнішніх відомств. А на початку 1930-х років у рамках Німецької вищої школи політики було сформовано відділ досліджень [25, с. 101].

Школа мала поєднувати у собі вищу школу, професійну школу і народну школу. В результаті з'явилося поняття (план) курсів вечірньої школи, де всі класи і прошарки народу без обов'язкового свідоцтва про закінчення допускалися до загальної громадської освіти, уможлиблювалось загальнообов'язкове політичне навчання. Як політична і, так би мовити, практично зорієнтована професійна школа, вона повинна була слугувати вирощуванню ліберально-демократично орієнтованої еліти. З цією метою пропонувалися численні семінари з підвищення кваліфікації передовсім для функціонерів середньої ланки партій і об'єднань, аташе закордонних відомств і функціонерів профспілок, але у сенсі громадського виховання – також і для соціальних працівників, просвітників народу і особливо для викладачів історії [9, с. 43]. Заклад деякою мірою позначає початок інституціоналізованої політичної науки у ХХ столітті. Одночасно у Гамбурзі було засновано Інститут зовнішньої політики (Institute fuer Auswartige Politik) – третій у світі дослідницький інститут з міжнародних відносин [9, с. 14 - 15]. Але вже 1933 року переважна більшість доцентів емігрувала, і вища школа була підпорядкована міністерству пропаганди [25, с. 105].

Повоєнне „перезаснування” німецької політичної науки

Суспільні науки повоєнної Німеччини поєднує одна особливість. У 1960-х роках у майже всіх академічних дисциплінах (у тому числі і в політичній науці) розпочинаються незавершені й донині дебати з історії наук часів третього рейху, на яких ставилося центральне питання про їх спадковість чи неспадковість у зазначені часи. Наприклад, полеміку 1985 року зініціювала теза Й. Вейера (Johannes Weyer) про те, що німецька політична наука розвинулась саме в „коричневі” роки (між 1933 і 1945) до власне наукової дисципліни. Зрештою віднесли політичну науку до єдиної суспільної науки, яка лишилась непорушеною нацистами, а отже після 1945 року відбулось її радикальне новопостання [9, с. 155]. Основна антитеза більшості істориків політичної науки Німеччини, яка ґрунтувалась на факті еміграції більшості вчених з 1933 року, про неможливість націонал-соціалістичного впливу на поствійськову політологію згодом знову була піддана сумніву у насиченій багатьма даними праці Р. Айсфельда (Rainer Eisfeld), який натякнув на її часткову персональну спадковість завдяки таким вченим, як А. Грабовський, Е. Йокх, А. Бергштраессер [9, с. 156].

Все ж більшість політологів схиляється до думки, що після переривання скромного початку внаслідок нацистських часів та еміграції відбулося

саме заснування фаху політична наука як „демократичної науки” (Demokratiewissenschaft) у Німеччині тільки наприкінці 1940-х років під тиском і контролем західних окупаційних сил. У цей час же розпочинається створення кафедр в університетах, першу з яких сформовано вже 1946/47 року в Кьольні. У землі Гессен вже у квітні 1948 року були сформовані кафедри наукової політики (Wissenschaftliche Politik) в університетах Дармштата, Франкурта-на-Майні, Марбурга, а згодом і у вищих школах Хайдельберга, Фрайбурга, Гьотінгена, Кілля, Мюнхена, Гамбурга, Тюбінгена, Регенсбурга, Бонна [9, с. 160]. Загалом у країні на 1960 рік зафіксовано вже 24 кафедри (1965 р. – 51, 1975 р. – 133, 1985 р. – 278). У середині 1960-х років навчалось майже 1500 студентів-політологів (на сьогодні – понад 20 000) [6, с. 4]. Незважаючи на опір на початковому етапі з боку представників традиційних наукових дисциплін, фах досить швидко набував популярності. Цьому сприяли, зокрема, й німецькі емігранти з США, які повернулися з досвідом старої американської політичної науки.

Початкова ж фаза політичної науки у 1950-х — 1960-х роках формувалась окремими особистостями, котрі створенням шкіл, учні яких стали професорами дисципліни у 1960-х — 1970-х роках, суттєво взяли участь у її формуванні. У літературі, присвяченій історії політичної науки Німеччини, знаходимо різні назви шкіл політичної науки. Наприклад, Ю. Беллерс [6, с. 4] називає школи Бергштраесера у Фрайбурзі, Штернбергера у Хайдельберзі, Фьогеліна у Мюнхені, Херменса у Кьольні, Абендрота у Марбурзі і вказує, що, не беручи до уваги впливову марксистську школу Абендрота, ці школи, які на сьогодні продовжують справляти свій вплив, виходили з нормативного і, частково, онтологічного розуміння політики. У політичному словнику 2000 року [27] знаходимо дані тільки про широко відому франкфуртську марксистську школу. Натомість Х. Мюнклер [21] у виданні середини 1980-х років вказує на чотири основні школи – Фрайбурзьку, Маннгеймерську, Франкфуртську і Марбурзьку. Звернімося до цих даних.

Заснована А. Бергштраесером (Arnold Bergstraesser) „Фрайбурзька школа” (Freiburger Schule), йдучи за Аристотелем, визначає заняття політикою як скоріше практичну і менше систематичну науку. У цьому сенсі зорієнтована політична наука більше як моральна філософія, ніж будь-яка інша дисципліна, що виконує суспільнонаукові дослідження. Протилежною їй є „Маннгеймерська школа” (Mannheimer Schule), яка вирізняється міцною науковою орієнтацією при значному витісненні нормативних елементів. Саме у сфері емпіричних досліджень політична наука отримала значний імпульс з боку соціології, яка вже розпоряджалась диференційованими підходами і відпрацьованими методами кількісної науки.

Вивчаючи історію становлення політичної науки, у тому числі її методології, німецькі вчені В.-Д. Нарр (Wolf-Dieter Narr) 1972 року та К.

фон Бейме (Klaus von Beyme) 1980 року виокремили три суспільнонаукові типи теорій, які настільки широко визначені і, разом з тим, так чітко відокремлені, що більшість політологів до одного – і тільки до одного – з цих типів теорій можуть бути віднесені [21, с. 18 - 20]. Перший тип, за В.-Д. Нарром, — ідейноісторично-есенціалістський (ideengeschichtlich-essentialistisch), а за К. Бейме онтологічно-нормативний (ontologisch-normativ) визначає – як і віднесена до нього Фрайбурзька школа – з посиланням на Платона і Аристотеля політику як вчення про хороше і справедливе життя і вказує на існування позачасових, переважно онтологічно базованих цінностях і нормах, які поза конкретних історичних обставин мають уможливлувати зобов'язуючу орієнтацію і, водночас, представляти зобов'язуючу мету всім політичним діям. Тут згадують таких вчених-політологів, як А. Бергштраессер (Arnold Bergstraesser), Е. Фоегелін (Eric Voegelin), Х. Арендт (Hannah Arendt), І. Берлін (Isaiah Berlin), Л. Штраусс (Leo Strauss), М. Оакешотт (Michael Oakeshott).

Науково-теоретичними основами другого типу теорій є епістеміологічна помилковість К. Поппера і базована на ній концепція, переконання, що гіпотези ніколи не можуть верифікуватися, а тільки фальсифікуватися. Цей тип визначив В.-Д. Нарр як дедуктивно-емпіричний (deduktiv-empirisch), а К. Бейме — як емпірично-аналітичний (empirisch-analytisch). Суспільні науки цього типу наближаються до природничонаукового уявлення. Кількіснимірюваність, безцінність і методична перевірюваність – це ідеал соціологів і політологів, які приймають цей тип теорій. У широкому сенсі це всі бехівіористські теорії, системнотеоретичні моделі, функціоналістські та структуралістські. Роберт К. Мертон, Т. Парсонс і Н. Луман, К. В. Дойч і Д. Істон – відомі представники цього типу теорій [21, с. 18 - 19].

Діалектико-історичний, за В.-Д. Нарром, і діалектико-критичний, за К. Бейме, є третім типом теорій, в якому історичність соціальних і політичних формацій та їх зміна є центральним пунктом теоретичної побудови. Відкритість до економіки (марксизм) і до психоаналізу (фрейдизм) визначає різницю з першим типом. Так, політичні ідеї досліджуються тут не з огляду на незмінний порядок, але розуміються як прояв певних історичних обставин, з якими вони перебувають у стверджувальних або критичних стосунках. Герменевтика, ідеологічна критика, а також наголос на історичності й тотальності структур є – у різному поєднанні – характеристикою цього типу. Г. Лукас і Е. Блох, Ж.-П. Сартр і Г. Маркузе, Т. В. Адорно, М. Хоркхаймер і Ю. Габермас, за П. Андерсоном, об'єднані загальною назвою „західний марксизм”, репрезентують цей тип теорій. Впадає в око тут сильна науково-теоретична і методологічна залежність політичної науки від інших дисциплін – у першу чергу, соціології, а також і філософії та історичної науки [21, с. 18 - 19].

На сьогодні виокремлюють п'ять дослідницьких підходів політичної науки [21, с. 20 - 23]. Перший – історичний: політичні інститути й конфлікти,

суспільні рухи і структури вивчаються методами і постановкою питань історичної науки, тобто переважно досліджується їх коріння та історія.

Як саме метод політичної науки можна розглядати інституційний підхід (другий), класичне вчення про врядування, представлене такими політологами, як Е. Баркер (Ernest Barker), Г. Ласкі (Harold Laski) і К. Й. Фрідрих (Carl Joachim Friedrich). Тут центральним пунктом дослідження є політичні інститути, формалізовані процеси прийняття рішення та спільна діяльність. На пояснення і прогнози політичних обставин як окремих осіб, так і груп, націлений біхевіористський підхід (третій). Сильніше в соціології, ніж у політології, встановився функціонально-структурний підхід (четвертий). П'ятим є компаративний підхід.

У поствоєнний період привертають увагу дискусії з німецького терміна „політична наука”. Під час повторного створення дисципліни після Другої світової війни повернулися до назви „наука політики” (Wissenschaft von der Politik), чіткого, але надто широкого поняття. Дуже претензійною була південно-західна німецька назва „наукова політика” (Wissenschaftliche Politik), але вона була незрозумілою, адже ніби йшлося про організовану на науковій основі практичну політику. Ще сумнівною є і назва „політична наука” (Politische Wissenschaft): очевидний переклад англосаксонського коду Political Science, не застрахований від витлумачення його як „політизованої науки” (politisierte Wissenschaft), тим більше, коли за часів третього рейху вживався переважно термін „політична наука” (Politischen Wissenschaft).

Х. Хеллер (H. Heller) (якого іноді називають батьком-засновником „політичної науки” завдяки важливому значенню його праць для становлення політичної науки у Німеччині після Другої світової війни [20]) запропонував термін „політологія” (Politikologie), що підштовхнуло берлінських політологів Е. Фішер-Балінга (E. Fischer-Baling) і Г. фон Ейнерна (G. von Eynern) запропонувати термін „політологія” (Politologie) для назви фаху випускників. В останні два десятиліття найбільш поширеним став термін „політична наука” (Politikwissenschaft) як найбільш чітке за змістом поняття [8].

Фрагментація і внутрішня диференціація політичної науки

Сьогоднішній розвиток політичної науки в Німеччині характеризується фрагментацією, внутрішньою диференціацією та дезінтеграцією досліджень і вчень, браком всеохоплюючого підходу – кожен дослідник має своє маленьке поле діяльності. Вважається, що краще одну маленьку сферу конкретно дослідити, аніж все туманно пояснювати [6, с. 9].

Нині до фахового спектра політичної науки належать такі дисципліни: політична теорія або політична філософія (включно з історією політичних ідей); аналіз (порівняльний) політичних систем; міжнародні відносини; політична соціологія. Виконуються також дослідження у сфері культури й політологічні дослідження країн, що розвиваються. Диференціація на

дисципліни спеціалізувала теоретичні і методичні підходи, що позбавило вчених можливості виробити єдину науково-теоретичну парадигму [27, с. 490]. В основному конкурують три науково-теоретичні парадигми: 1) нормативно-онтологічна, 2) емпірично-аналітична, 3) історико-діалектична.

На сьогодні політична наука представлена як мінімум трьома кафедрами у майже кожному німецькому університеті; вона є непорушною складовою навчальних планів з соціології у школах і має свою специфічну постановку питання, яка тільки їй як науці належить, а саме питання умов і результатів (державної) влади [6, с. 9]. При багатьох університетах створено інститути політичних наук, наприклад: Інститут політичної науки в Мюнстері (Institut für Politikwissenschaft in Münster) при Вестфальському університеті Вільгельма [12], Інститут політичної науки Гамбургського університету (Institut für Politische Wissenschaft Universität Hamburg) [14], Інститут суспільних наук Дюсельдорфського університету Гайнріха Гайне (Sozialwissenschaftliches Institut Heinrich Heine Universität Düsseldorf) [30], Інститут політичної науки Отто Сур (Вільний університет Берлін) (Otto-Suhr-Institut für Politikwissenschaft) [26] та інші [10; 11; 13].

Слід згадати й інтернет-портали та мережі як комунікативні майданчики для дослідників, студентів, журналістів та осіб, що цікавляться політикою. Наприклад, підтриманий федеральним міністерством науки і досліджень проект під назвою „Політикон” [28], інтернет-портал Німецької спільноти зовнішньої політики з міжнародних стосунків і з вивчення міжнародної та європейської політики (weltpolitik.net), студентська мережа політичної науки університету Дуйсбург Ессен (Politikwissenschaftliches studentennetzwerk Universität Duisburg Essen) [29] та інші.

Окремої уваги заслуговують фахові об'єднання політичної науки, зокрема, ліберально-консервативне Німецьке об'єднання політичної науки (Die Deutsche Vereinigung für Politische Wissenschaft) [19] та консервативного спрямування Німецька спільнота політичної науки (Die Deutsche Gesellschaft für Politikwissenschaft) [16], утворені, відповідно, 1954 та 1983 року. Остання відносить себе до наукової спільноти, яка сприяє політичним дослідженням і академічному навчанню та об'єднує близько 200 вчених, серед яких є не тільки політологи, а й правники, соціологи, історики. Поряд з колегами з Німецької спільноти політичної науки, представники Німецького об'єднання політичної науки (яких на сьогодні є 1400 осіб) для розвитку досліджень і навчання влаштовують симпозиуми, публічні лекції, наради спеціалістів у секціях, робочі столи, ad hoc групи та групи в землях. Особливого значення надається науковому конгресу (на сьогодні таких конгресів проведено більше десяти), що відбувається раз на три роки. Об'єднання сприяє науковій комунікації шляхом випуску журналу „Політичний щоквартальник”, публікацією праць з конгресів та симпозиумів та повідомленнями про результати роботи секцій і робочих

груп відкритим листом двічі на рік. Раз на два-три роки організується спільне засідання з подібними об'єднаннями Австрії і Швейцарії.

Згадаємо й інші фахові дослідницькі спільноти. Це організація німецьких академічних дослідників Німецька спільнота досліджень виборів (Die Deutsche Gesellschaft fur Wahlforschung (DGfW) [18], Німецьке дослідницьке об'єднання (Die Deutsche Forschungsgemeinschaft – DFG) [17] та Німецька спільнота зовнішньої політики (Deutsche Gesellschaft fuer Auswaertige Politik) [15].

Об'єднанні у різні фахові спільноти, дослідники тривалий час обговорювали такі питання: Чи може взагалі політична наука бути пов'язаною з політикою? Чи зможе вона нести відповідальність у віддаленому тихому кабінеті з огляду на невідкладні світові проблеми (голод, недоїдання, безробіття у третьому світі)? Втім суперечки закінчилися, а дилема (політичне дистанціювання чи політична зобов'язаність) застаріла: всі табори, ліві й праві, вбачають одне завдання політичної науки — консультувати політику і суспільство і, якщо можливо, їх поліпшувати. Таке політичне консультування не завдає шкоди незалежності науки [6, с. 10].

Висновки

1. Концентроване викладення фактів з історії становлення німецької політичної науки дозволяє виявити таку системну закономірність її еволюції, як контекстуальність, тобто вплив зовнішніх щодо неї чинників: замовлення держави (зокрема, на підготовку чиновників і парламентарів) і взаємодію з іншими науками (соціологією, філософією, історією).

2. Спостереження за логікою зародження і становлення політичної науки в одній з найбільш впливових країн ЄС переконливо доводить взаємопов'язаність розвитку наукової думки і актуальних проблем державотворення у ході формування політичного простору країни. Зокрема, на постання нового для країни соціального феномена й об'єкта управління – колоній – наукова думка відреагувала виникненням колоніальної науки.

3. Вагомим чинником оформлення політичної науки Німеччини є усвідомлення, починаючи ще з XVIII століття, потреби (за сучасною термінологією) у політичній освіті як чиновництва, так і парламентаріїв (наука про суспільний лад, камералістика, колоніальна наука).

4. Досвід еволюції політичної науки Німеччини ілюструє: наукове і політичне лідерство країни ґрунтується на власних наукових школах, які розвивають ідеї суспільно-політичного розвитку світового значення.

5. Становлення („перезаснування”) і розвиток поствоєнної німецької політичної науки пов'язані з університетами, які поєднували функцію продукування нового знання з функцією його поширення через освіту.

6. Історичне підтвердження знайшла ідея ефективності створення спеціалізованих проблемно орієнтованих дослідницьких наукових і

освітніх центрів (йдеться, зокрема, про низку колоніальних інститутів, наукових інститутів з вивчення іноземних країн, а також про згодом створені Німецьку вищу школу політики й Інститут зовнішньої політики тощо).

7. Вражаючими у поствоєнне „перезаснування” політичної науки є темпи створення кафедр політичної науки – протягом 25 років їх кількість збільшилась з 24 (1960 р.) до 278 (1985 р.) — і темпи зростання кількості студентів з основною спеціальністю – з 1500 до 20 000.

8. Ефективними формами наукового спілкування німецьких політологів можна вважати: публічні лекції, наради спеціалістів у секціях, ad hoc групи, наукові конгреси, а також інтернет-портали та студентські мережі політичної науки. Всі ці спеціалізовані форми комунікації становлять важливий фактор синергії особистостей і організацій для зростання і консолідації німецької наукової спільноти політичної науки.

Література:

1. **Вебер М.** Политика как призвание и профессия // http://www.nir.ru/socio/articles/weber_politika.htm

2. **Дергачев В. А.** Геополитика. – Киев: ВИРА-Р, 2000. – 448 с.

3. Угода про співробітництво між Державним комітетом архівів України та громадським об'єднанням Саксонські меморіали жертвам політичного терору (ФРН) (19.02.2004); Спільна заява Уряду України та Уряду ФРН про посилення співробітництва для підтримки процесу реформ в Україні (03.09.1996); Договір між Україною та Федеративною Республікою Німеччина про розвиток широкомасштабного співробітництва у сфері економіки, промисловості, науки і техніки (10.06.1993); Спільна декларація про основи відносин між Україною і ФРН (09.06.1993) // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&user=1210174922866276>

4. Див., напр., Закон від 10.02.1998 № 106/98-ВР Про ратифікацію Додаткової угоди до Рамкової угоди від 29 травня 1996 р. між Урядом України та Урядом ФРН про консультування і технічне співробітництво; Постанова Президії ВРУ від 20.07.1993 № 3398-ХІІ про проведення семінару з питань організації та досвіду роботи органів самоврядування Баварії (Німеччина) // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=3&user=1210174922866276>

5. Див. напр., **Шинкарук А. Л.** Інформаційні виміри політичного простору країн Європи (Німеччина, Франція, Португалія, Чеська Республіка, Україна) // Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04 / НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. — К., 2004. — 17 с. // <http://dissert.com.ua/contents/17495.html>; **Ключкович А. Ю.** Партійна система Німеччини: політологічний аналіз механізму взаємодії органів державної влади та політичних партій (1990 – 2005 рр.) // Дис. ... канд.

політ. наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути і процеси. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2006. // <http://www.lib.ua-ru.net/inode/17653.html> й інші.

6. **Bellers Juergen.** Geschichte der Politikwissenschaft // http://www.fb1.uni-siegen.de/politik/mitarbeiter/bellers/dokumente/geschichte_politikwiss12.pdf

7. **Bleek Wilhelm.** Geschichte der Politikwissenschaft in Deutschland // <http://www.gbv.de/dms/bs/toc/323649696.pdf> (зміст до книги)

8. **Bleek Wilhelm.** Politikwissenschaft // <http://www.bpb.de/wissen/05789639196595168940711116237370,0,Politikwissenschaft.html>

9. **Burges Katharina.** Internationale Beziehungen in Deutschland. Vorgeschichte und institutionelle Anfänge bis zum Beginn der 1960er Jahre. Mit einem Vorwort von Ulrich Menzel. Februar 2004/ – 203 s. // <http://www.tu-bs.de:8080/~umenzel/inhalt/forschungsberichte/BlaueReihe58.PDF>

10. Das Institut für Politikwissenschaft der Johannes Gutenberg-Universität Mainz // <http://www.politik.uni-mainz.de/cms/index.php>

11. Das Institut für Politikwissenschaft Eberhard Karls Universität Tübingen // <http://www.uni-tuebingen.de/pol/ifpeng.htm#Unit1>

12. Das Institut für Politikwissenschaft in Münster // <http://egora.uni-muenster.de/pol/service/sic/bindata/kurzinformation.PDF>

13. Das Institut für Politikwissenschaft und Japanologie Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg // <http://www.politik.uni-halle.de>

14. Das Institut für Politische Wissenschaft Universität Hamburg // http://www.sozialwiss.uni-hamburg.de/Ipw/ipw_home.htm

15. Die Deutsche Gesellschaft fuer Auswaertige Politik // weltpolitik.net

16. Die Deutsche Gesellschaft für Politikwissenschaft // <http://www.dgfp.org/satz.html>

17. Die Deutsche Forschungsgemeinschaft // <http://www.dfg.de>

18. Die Deutsche Gesellschaft für Wahlforschung // <http://www.dgfw.info/>

19. Die Deutsche Vereinigung für Politische Wissenschaft // <http://www.dvpw.de/>

20. **Heller Hermann** // http://de.wikipedia.org/wiki/Hermann_Heller

21. **Herfried Muenkler.** Politikwissenschaft. Zu Geschichte und Gegenstand, Schule und Methoden des Fachs / Politikwissenschaft. Begriffe-Analysen-Theorien. Ein Grundkurs. – Rowohlts enzyklopaedie. – 1985. – S. 11 - 24.

22. Kameralwissenschaft // <http://de.wikipedia.org/wiki/Kameralwissenschaft>

23. Polizeiwissenschaft // <http://de.wikipedia.org/wiki/Policeywissenschaft>

24. **Mittag Juergen.** Literaturliste: Geschichte der Politikwissenschaft in Deutschland // <http://www.ruhr-uni-bochum.de/sbr/kontakte/>

mitarbeiter/mittag/Materialien%20pdf/Politikwissenschaft%20in%20Deutschland2.pdf

25. **Nickel Erich.** Die Gruendung der Deutsche Hochschule fuer Politik // <http://www.luise-berlin.de/bms/bmstxt00/0006nova.htm>

26. Otto-Suhr-Institut fur Politikwissenschaft // <http://www.polsoz.fu-berlin.de/polwiss/index.html>

27. Politik-Lexikon / hrsg. Von Everhard Holtmann. – 3., voelig ueberarb. und erw. Aufl. – Muenchen,Wien: Oldenbourg, 2000. – 802 s.

28. PolitikON – das Portal fur Politikwissenschaft // <http://www.politikon.org/>

29. Politikwissenschaftliches studenten-netzwerk Universitaet Duisburg Essen // <http://www.p-s-n.org/archiv/archiv-2006/index.html>

30. Sozialwissenschaftliches Institut Heinrich Heine Univesitaet Duesseldorf // <http://www.phil-fak.uni-duesseldorf.de/index.php>